

KESKUSTELUA

Kehitysmaiden kirjastoista ja kirjastoalan kehitysyhteistyöstä

Tarkastelen seuraavassa kirjastojen asemaa kehitysmailmissa ja esittelen pääpiirteitä muutamasta kirjastoalan kehitysyhteistyön ongelmasta. Oma-kohtaiset kokemukseni ovat Tansaniasta, Syyriasta ja Zimbabwesta, mikä tietenkin on vaikuttanut esimerkkien valintaan, mutta uskon niiden pätevän useiden muidenkin kehitysmaiden kohdalla.

Kehitysyhteistyö tuntuu nykyään lähes kaikille olevan itsestäänselvyys, periaatteena sitä ei ainakaan nuoremman polven keskuudessa enää juuri aseteta kyseenalaiseksi. Elämykset ja tunteet sekä niiden mukanaan tuoma taito ja tietoisuus kuitenkin puuttuvat. Sitä mukaa puuttuvat myös teot. Yhteisessä maailmassa tarvitaan yhteistyötä, siis rauhantyötä, siis kehitysyhteistyötä. Se millaista apua, yhteistyötä tarvitaan, on jo ongelma.

Kehitysyhteistyön edellytyksistä

2/3 maailman maista on kehitysmaita, joten ongelmat ovat moninaiset. On panostettava eniten enemmän tutkimukseen. Marja-Liisa Swantz on puhunut ja kirjoittanut paljon tästä aiheesta, mm. seuraavasti: »Käytännössä varsinaista tutkimustyötä ei kehitystyöhön ole tarvittu. On tyydytty valmiiden ratkaisujen ja jo suoritettujen tutkimusten tulosten käyttämiseen. Käytännön ratkaisut mitoitetaan olemassa olevan tiedon mukaisesti, ilman uuden tilanteen vaatimaa uuden tiedon hankintaa. Synnä ovat olleet taloudelliset ja poliittiset pakotteet, mutta kehitystilanteen ja kokonaistaloudellisesta näkökulmasta katsoen oikotie ei ole tyydyttävä. Näin jää tekemättä taloudellinen, yhteiskunnallinen ja kulttuurinen analyysi. Tutkimus sysätään tarpeettomana syrjään.» (Interkont, 3)

Yhteistyön edellytyksiä voisi valaista myös satu apinasta ja kalasta: Eräänä päivänä apina keikkui puun oksalla ja katseli alla virtaavaa jokea.

Yhtäkkiä se näki kalan uivan vedessä, ja silloin se kiireesti huikkasi kalalle: »Voi kala parka, sinähän hukut siellä vedessä, odota, minä tulen auttamaan sinua!» Ja niin se sukelsi veteen, veti kalan rannalle, jossa se vähän aikaa henkeään haukottuaan kuoli.

Kehitysmaat ovat osittain tajunneet kehitysavun vastaanottamisessa piilevät vaarat. Esimerkiksi Tansania on julistanut pyrkivänsä seuraamaan omaehtoisuuden politiikkaa eivätkä useimmat muutkaan oikeastaan apua halua. Kuitenkin monissa kehitysmailmissa valtion budjetit joudutaan laatimaan siten, että kehitysavulla laskeetaan katettavan huomattava osa menoista. Mitä alemmaksi virka-asteikossa mennään, sitä selvemmin voi kuitenkin huomata, miten nöyryyttävää tällaisen avun vastaanottaminen on, ja siten myös osaksi tämän takia avun perille meno vaikeutuu.

Kirjastojen asemasta kehitysmailmissa

Kirjastot eivät suoranaisesti tuota mitään rahalla mitaten. Nykyoloissa on vaikea odottaa kehitysmaiden panostavan suurimittaisesti kirjastoalaan, koska niillä ei riitä rahaa muuhunkaan. Esimerkiksi Tansaniassa oli näkemystä ja hyvää tahtoa 1960-luvulla, se oli Afrikan johtavia kirjastomaita, jota jatkuvasti käytettiin malliesimerkkinä kirjallisuudessa ja kongresseissa. Viime aikoina siellä ei ole pystytty hankkimaan juuri ollenkaan uusia kirjoja, monista kirjastoista ei ole annettu kotilainoja jne. Tämä heijastelee kehitysmaiden nykytilannetta yleisemminkin.

On sanottu, että kun Afrikassa vanha mies kuolee, on kuin Euroopassa kokonainen yliopiston kirjasto palaisi maan tasalle, niin paljon tietoa menee hukkaan tällaisen miehen mukana. Suullista perinnettä siis on, miten sitten kirjoitettua?

Suurimmassa osassa Afrikkaa oli aikaisin kirjoitusta (mm. kalliopiirroksia), mutta ei kirjoja ja kirjastoja. Siihen oli sosiaalisia, mutta etenkin teknisiä esteitä, sillä säilyvää kirjoitusmateriaalia ei ollut saatavilla. Siellä missä sitä oli, esimerkiksi Egyptissä papyrus ja Kiinassa paperi, oli aikaisin myös kirjoja ja kirjastoja. Nykyisenlaiset, etenkin yleiset kirjastot ovat useimmissa maissa muualta tuotettu instituutio. Ei ole suoranaisesti traditiota käyttää tai olla käyttämättä niitä. Onko sitten motivaatiota tai tarvetta kirjastojen käyttämiseen? Pystyykö kirjasto tarjoamaan relevanttia materiaalia?

Meillä puhutaan paljon AV:sta, se on olennainen osa kirjastojen toimintaa nykyisin, miksi sen

pitäisi kehitysmaihin vietyinä olla ylellisyyttä? Päinvastoin, juuri siellä sille olisi käyttöä. Sen avulla voidaan mm. esittää musiikkia ja tietohjelmia ja kerätä perinnettä. Tämäntapaista toimintaa suunniteltiin Tansaniassa, mutta rahat loppuivat ennenkuin päästiin alkuunkaan. Suunnitelmia on myös muualla, mm. Zimbabwessa, mutta tällä hetkellä vaikeutena AV:n suhteen on tekniikan viennin hankaluus ja laitteiden huoltaminen.

Lukutaidon oppimisesta ja ylläpidosta

Suullisen perinteen ja AV-toiminnan tärkeistä huolimatta lukutaidon oppiminen ja ylläpitäminen ovat luonnollisesti ensisijaisessa asemassa useissa kehitysmaissa. Lukutaidon opettamisen tekniikka ja organisointi osataan jo suurin piirtein. Useissa kampanjoissa tukeudutaan Paolo Freiren oppeihin, puhutaan toiminnallisesta lukutaidosta. Swantz on kertonut tästä esimerkkinä lukutaitokampanjasta Tansaniassa. Siellä karjankasvattajakansaan kuuluvat Maasainaiset olivat perustaneet maidontuottajaosuuskunnan. Sen alkuvaiheissa oli päätettävä, kuka hoitaisi osuuskunnan kirjanpidon. Naiset sanoivat aluksi, että miehet tietenkin voisivat tehdä sen. Tällöin joku huomasi kysyä, uskoivatko naiset todella näkevänsä rahoja, jos miehet hoitaisivat kirjanpidon. Silloin naiset totesivat yhdestä suusta, että rahat tosiaan saattaisivat joutua hukkateille, ja että naisten itsensä on siis opetettava lukemaan ja kirjoittamaan — ja he myös sen tekivät.

Lukutaito on noussut 1970-luvun alun n. 20 %:sta 1980-luvun yli 80 %:iin siellä, missä kampanjoita on järjestetty. Tietenkin myös alkeiskoulutuksen määrä näissä maissa on lisääntynyt ja sen mukana siis myös lukutaito.

Nyt tarvitaankin seuraava vaihe, lukutaidon ylläpito. Toiminnallisen lukutaidon on johdettava toiminnalliseen kirjastoon. Kirjastoja käytetään kaikilla tasoilla, jos ne arvostavat käyttäjiään. Kirjaston tulee antaa materiaalia lukutaidottomille ja juuri lukemaan oppineille, mieluiten heidän omalla kielellään. Sen tulee nostattaa ihmisten itsetuntoa arvostamalla heidän oman yhteisönsä kulttuuria on sitä luotu millä keinoin tahansa. Zimbabwessa suunnitellaan mielenkiintoista projektia, jossa tällaiset näkökohdat on otettu huomioon. Jokaiseen maaseutukeskukseen on tarkoitus perustaa kulttuurikeskus, jonka ytimenä on kirjasto. Lisäksi keskukseen kuuluu koussali, museo ja kotiteollisuuskeskus, johon ihmiset voivat tulla tekemään käsitöitään. Tar-

koituksena on, että hallitus näin suo ihmisille mahdollisuuden kehittää itseään tuomalla heille uutta tietoa ja materiaaleja, mutta että se myös kunnioittaa ihmisten omaa kulttuuria ja heidän tekemiään tuotteita.

Kirjastojen kirjallisellekin materiaalille on siis ainakin potentiaalinen käyttäjäkunta olemassa. Koulutettujen ja lukutaitoisten määrä on kaikkein huolimatta lisääntynyt, joskin paikoin heidän suhteellinen osuutensa koko väestöstä on saattanut pienentyäkin.

Kaupungeissa ihmisillä on lisää vapaa-aikaa, jota mm. ghanalaisten S. Kotein ja P. Twumasin tutkimuksen mukaan ollaan halukkaita käyttämään myös lukemiseen (Kotei, Twumasi). Myös maaseudulla halutaan kirjallisuutta lukutaitokampanjoiden jatkeeksi. Tansaniassa työskentelin Mwanzan maakuntakirjastossa, josta käsin kirjastoauto kävi pienissäkin kylissä. Aikataulut eivät aina tarkalleen pitäneet paikkaansa, autot saattoivat myöhästellä pysäkeiltä parikin tuntia, mutta aina saattoi olla varma, että ihmiset odottelivat pysäkeillä ne parikin tuntia. Ja kun autot sitten lopulta kokonaan hajosivat ja toiminta jouduttiin lopettamaan, ihmiset kaupunkimatkoillaan tulivat kirjastoon vaatimaan selitystä siihen, miksi kirjoja ei enää saatu.

Erityisesti lukemista harrastavat kuitenkin koululaiset ja opiskelijat. Alakoululaiset lukevat satuja, oppikoululaiset tietokirjallisuutta ja aikuisopiskelijat tarvitsevat kirjoja opintojaan varten. Kotein mukaan myös kaunokirjallisuudella on kysyntää, mutta kuitenkin kokonaistilanne kirjastojen lainaustilastojen mukaan on päinvastainen kuin meillä, tietokirjallisuus ja päivä- sekä aikakauslehdet ovat kysytyimpiä.

Kirjoitettu kirjallisuus ja sen kustantaminen

Suullista »kirjallisuutta» on siis aina ollut, ja sitä on syytä edelleenkin arvostaa. Kuitenkin kirjoitetun kirjallisuuden kirjailijoita on nykyisin myös runsaasti. Kaunokirjailijoissa on monia meidänkin kulttuurimme arvostamia. Heinemanin African writers -sarjassa on ilmestynyt teoksia monelta Afrikan eturivin kirjailijalta, siinä ovat mukana mm. Etelä-Afrikan Abrahams, La Guma ja Mathews, Kenian Ngugi wa Thiongo, Nigerian Soyinka, Ghanan Armah, jne. Arab writers-sarjassa on arabian kielestä käännetty esimerkiksi Egyptin Naguib Mahfouz:n teoksia. Latinalaista Amerikkaa ei tässä tarvitse edes mainita muutoin kun ehkä siten, että siellä on vieläkin enemmän arvostettavia kirjailijoita kuin meidän tiedossamme käännoiksi kautta on. Myös

Aasiassa on oma rikas kirjallinen kulttuurinsa. On valitettavaa, että niin vähän näistä kaikista on käännetty suomeksi.

Mielenkiintoinen ilmiö kirjoitetun kirjallisuuden alueella oli Onitshan markkinakirjallisuus. Onitshan kaupunki Nigeriassa tuotti toisen maailmansodan jälkeen kirjapainoja, kirjailijoita ja joukoittain populaarikirjallisuutta, jonka asteikko oli laaja, rakkauskertomuksista kirjeenkirjoitusoppaisiin. Tämän ilmiön syntyyn vaikuttivat useat tekijät. Sodasta palanneet miehet saivat kotiuttamisrahan, jonka he sijoittivat monenlaiseen liiketoimintaan Onitshassa, josta pian muodostui vilkas kauppakeskus. Sotilaat olivat Aasiassa nähneet monia pieniä, mutta kukoistavia kirjapainoja, ja ryhtyivät nyt kotonaan toteuttamaan samanlaista ideaa. Taloudellisen kukoistuksen myötä syntyi sosiaalinen ja psykologinen ilmapiiri, jonka tuloksena tällainen omaehtoinen kirjallinen toiminta saattoi myös kukoistaa. Nigerian sisällissodan myötä myös tämä toiminta ikävä kyllä sammui.

Onnellisia ovat ne valtiot, joilla on vain yksi tai muutama kieli, kansalliskirjallisuuden tuottaminen on silloin huomattavasti helpompaa kuin maissa, joissa on useita kymmeniä tai jopa satoja kieliä. Itä-Afrikassa on kiswahili, ja latinalaisessa Amerikassa espanja ja portugali on katsottava kansalliskieliksi. Useissa muissa maissa on käytettävä englantia tai ranskaa, joka on ihmisille toinen tai kolmas kieli.

Useissa yhteyksissä on esitetty ajatus käänöskeskuksista, jotka kääntäisivät afrikkalaisten kirjallijoiden tekstejä muille afrikkalaisille kielille. Tämä on mm. vuonna 1979 Helsingissä pidetyn afro-skandinaavisen kirjastokongressin suositus.

Eurooppalaiset kustantajat ovat perustaneet sivukonttoreita Afrikkaan (Afrikassa toimii 6 englantilaista ja 1 ranskalainen kustantamo), koska siten ne voivat taata itselleen suuremmat voitot. Ne ovat monin tavoin auttaneet, mm. tuomalla Afrikkaan teknologiaa ja asiantuntemusta, mutta myös estäneet kehitystä viemällä pois Afrikasta suhteettoman suuret voitot ja laiminlyömällä teknologian ja asiantuntemuksen levittämisen muille. Kaupallisilta yrityksiltä tosin ei sellaista ehkä voi odottaakaan. Kansallisia kustantajia on tällä hetkellä useimmissa maissa, mutta niillä on monenlaisia ongelmia. Niiltä puuttuu ammattitaitoista henkilökuntaa, markkinointikanavat ovat heikot, hinnat on pidettävä alhaisina, joten taloudellinen tuotto saattaa olla pieni; on puutetta paperista, koneista ja muusta materiaalista. Monet kustantajat saavat jonkin verran valtion tukea, mutta ovat siitä huolimatta vaikeuksissa, sillä tuki ei yleensä ole riittävä. Kirjastoja on monin paikoin suunniteltu kustantajiksi, esi-

merkiksi Nigeriassa ja Tansaniassa. Niillä on kuitenkin ollut samantyyppisiä vaikeuksia kuin muillakin kustantajilla, ja siten niiden toiminta on tällä alalla jäänyt hyvin vähäiseksi.

Kirjastojen henkilökunta

Ehdoton edellytys kirjastojen kehitykselle on pätevän henkilökunnan saaminen. Koulutusmahdollisuuksia ei kuitenkaan ole tarpeeksi, esimerkiksi vuonna 1979 Afrikassa oli 9 kirjastokoulua, ja vaikka nyt on muutama enemmän, ei niitä vielä ole tarpeeksi. Osa kehitysmaiden kirjastonhoitajista on koulutettu Euroopassa. Vaarana saattaa kuitenkin tällöin olla kirjastonhoitajien asenteiden vääristyminen ja epäoleellisen tiedon omaksuminen. Tansaniassa tapasin muuttaman tällaisen kirjastonhoitajan. Heidän mielestään afrikkalaisten kirjailijoiden teosten hankkiminen kirjastoon oli rahan tuhlausta. Tietenkään kaikki eivät mene aivan näin äärimmäisyyksiin, mutta omat vaaransa täysin vieraan kulttuurin piirissä saavutettu oppi tuo muassa.

Koulutetuilla saattaa olla myös työmotivaation puutetta siksi, että useissa maissa on käynnissä yhteiskunnan muutos, jolloin vielä ei useinkaan pyritä tekemään työtä kansan hyväksi, vaan oman suppean ryhmän hyväksi. Koulutetuilla on myös paljon huolia ja veloitteita. Kirjastonhoitajan katsotaan olevan korkeasti koulutettu ja hänen tulee avustaa lukuisia sukulaisiaan; ympäristön korruptio ei myöskään ole omiaan lisäämään työhalukkuutta. Teknologian saavutusten houkutukset voivat viedä paljon huomiota osakseen. Eron asenteissa voi huomata juuri itsenäistyneissä maissa ja vapautusliikkeiden keskuudessa, joissa epäitsekkyyttä ja innostusta voi lähes käsin kosketella.

Työntekijöinä on usein käytetty ulkomaisia kirjastonhoitajia, mutta heidän työpanostaan häiritsevät myös monet ongelmat. On vaikea hetkessä oppia ymmärtämään uusia oloja, ja vaikka niitä lopulta jotenkin luulisi käsittävänsäkin, on vaikea tulla hyväksytyksi ja siten saada aikaan mitään, ainakaan pysyväämpää. Innokkaat maailmanparantajat, jotka haluavat nopeasti tehdä ja muuttaa asioita tiukan ennakkokäsityksen mukaisesti sen sijaan että lähtisivät oppimaan asioita, ovat varmimmin joutuneet hakoteille.

Kehitysyhteistyön muodoista

Suuri osa, jopa ehkä suurin osa kehitysyhteistyötä voidaan tehdä ja ehkä pitäisikin tehdä

teollistuneissa maissa. Kehitysyhteistyö ei ole oma erillinen alueensa, vaan kysymys on globaalista kehitysprosessista ja kehitysmaista osana sitä. Teollistuneet maat vaikuttavat monin tavoin köyhyyden jatkamiseen. Esimerkiksi on puhuttu paljon siitä, miten paljon ruokaa on lahjoitettu Afrikan nälkäalueille, ja samalla on tyystin vaiettu siitä, että Afrikasta viedään teollistuneisiin maihin ruokaa monin kertaisesti se määrää, mitä Afrikkaan lahjoituksina annetaan.

Tiedon, mieluiten tietoisuuden levittäminen olisi meidän ensiarvoinen tehtävämme kehitysyhteistyössä. Tällöin on hyvä alkaa oman itsensä kouluttamisesta. Ottamalla osaa ystävyysseurojen toimintaan saa tietoa, joka on elävämpää ja erilaista kuin monesta muusta lähteestä saatu tieto. Aktiivisesti voi myös pyrkiä tapaamaan kehitysmaalaisia ihmisiä, jotka asuvat, opiskelevat tai vierailevat Suomessa. Oli hämmäntävää, että kun Kirjastoseura syksyllä 1984 järjesti yleisötilaisuudet, joissa esiintyi zimbabwelainen kirjastonhoitaja Sam Dube, yleisöä vaivautui paikalle vain kourallinen.

Matkat, joita nykyisin järjestetään joihinkin kehitysmaihin varsin edullisesti, voivat olla varsin antoisia.

Työkokemuksen hankkiminen ulkomailla on myös arvokasta, ja sitä voi nykyään tehdä monin tavoin.

Kansainväliset kirjastokongressit saattavat myös olla opettavaisia. Meidän tulisi pyrkiä vaikuttamaan siihen, että niihin pääsisi myös kehitysmaalaisia osanottajia, ja heitä pitäisi valita myös entistä enemmän päättäviin elimiin. Kongressien teemoiksi voitaisiin valita myös kehityskysymyksiä; olisi kauhistuttava sitä, miten tieto jakaa ihmisiä ja vältettävä pohtimasta vain tekniikan kehitystä ja sen levittämistä.

Kirjastojärjestöt voisivat harjoittaa monenlaatuista kehitysyhteistyötä. Ne voivat pitää suoria yhteyksiä joihinkin kehitysmaiden kirjastojärjestöihin ja siten oppia toisiltaan. Järjestöjen tulisi painostaa kustantajia ja tiedotusvälineitä, jotta kehitysmaatietoutta saataisiin välitetyksi oikealla tavalla. Olisi vihdoinkin päästävä siitä, että uutiseksi kelpaa vain huono uutinen. Kehitysmaissa on paljon muutakin kuin sotia ja nälänhätää, mutta tiedotusvälineiden kautta on turha odottaa saavansa tietoa pyrkimyksistä rakentaa rauhanomaisin keinoin uusia kansakuntia. Voisivatko kirjastot alkaa tällaisten aukkojen paikkaamisen?

Kirjastonhoitajien koulutuksessa olisi entistä enemmän otettava huomioon kansainvälisyysnäkökohdat lisäämällä opinto-ohjelmaan luentoja ja muuta materiaalia kansainvälisestä yhteistyös-

tä. Tulevaisuudessa todennäköisesti ainakin kaksi kehitysmaista tulevaa opiskelijaa alkaa kirjastotieteen ja informatiikan opinnot Tampereen yliopistossa. Kaikista ulkomaisen koulutuksen vaa-roista huolimatta toivottavasti tämä osoittautuu rikkaaksi kokemukseksi niin koulutettaville kuin heidän opettajilleen ja nimenomaan kanssaopiskelijoilleen, joille näin avautuu tilaisuus saada henkilökohtaisia kontakteja kehitysmaalaisten kanssa. Myös muut kirjastot ja kirjastonhoitajat voivat silloin ottaa osaa konkreettisesti kehitysyhteistyöhön, sillä ulkomaiset opiskelijat tarvitsevat kesätyöpaikkoja, joululomanviettopaikoja ja muutenkin paljon rakkautta osakseen.

Yliopistossa tulisi myös todella paneutua kehitystutkimukseen, sillä kehitysyhteistyötä on pitkän päälle täysin mahdotonta harjoittaa ilman vankkaa tietoa ja teoreettista pohjaa. Uskaltaisin myös veikata, että tulevaisuudessa virallista kehitysyhteistyötä on pakko ryhtyä entistä enemmän kehittämään sellaisilla aloilla kuin esimerkiksi kirjastoyhteistyö on.

Yksittäisten kirjastojen kansainvälisyystoimintaa olisi entisestään tehostettava. Kirjavalintaan olisi kiinnitettävä enemmän huomiota, valinnan apuneuvoja tulisi olla paremmin saatavilla ja vieraiden kielten osuutta olisi jonkin verran lisättävä. Kirjastojen välistä yhteistoimintaa hankinnoissa ja levittämisessä olisi edelleen kehitettävä.

Kirjastojen merkitystä kehitysmailla, sen enempää kuin muillekaan maille, ei voi kiistää, mutta niiden toimintamuodot ja talous on tarkkaan pohdittava. Kirjastojen problemat ovat aina osa ympäröivän yhteiskunnan ongelmia, meidän on siis muutettava vallitsevia oloja omien voimavarojemme mukaan, kirjastoille suotuisiksi.

Marjatta Lahti

Lähteet

- Interkont 1982 (3).
 Kotei, S. I. A., The books today in Africa. Unesco, Paris, 1981.
 Kotei, S. I. A. & Twumasi, P., Reading habits in Ghana. (Unpublished study commissioned by the Book Development Council of Ghana).
 Libraries and national development: final report of the third Afro-Nordic library conference, Finland, 3—7 September, 1979.